

AKI AZ IDŐTLENSÉGNEK DOLGOZOTT

Utassy József emlékezete

1941–2010

Saját földemen kaszálok, és közben arra gondolok, vajon Utassy Jóska tudott-e kaszálni. Sosem láttam, de majdnem biztos vagyok benne, hogy igen, vidéki gyerekként nem úszhatta meg, hogy közelebbi ismeretségbe ne keveredjen a nyeles, hosszú vaskéssel. Meg aztán az Utassy-versekben olyan kaszálás utáni jó levegő uralkodik, ritmusa van a krumpliföldnek, a sormetszetek fehér zsákok, és az árokparton is hexaméterben mérhetni a távolságot. Eggyel fogyatkozott a kaszáláshoz konyító költők száma. Márpedig kaszálni tudomány, nem is akármilyen. Terepasztalon, vonalzóval szerkesztett fűszálakat legfeljebb csak amerikai vagy szovjet propagandafilmekben ritkítanak a farmerek vagy kolhozparasztok. A kasza hegyébe valami terepkövető radart lenne érdemes beszerelni, úgy a vas talán nem akadna meg minduntalan huplikban, vakondtúrásokban, facsonkokban. Vagy csak a számítógép előtti ücsörgésben megkopott kaszálótudományom mond csődöt unos-untalan. Öreg parasztemberek-ről mesélik, hogy a legegyszerűsebb talajt is olyan vigyázva körbeborotválják, mintha borbélymesterséget űznének, csak kicsivel nagyobb léptékarányban. Nyilván lényegesen profibb kaszások, mint a költők zöme. Tisztogatom a terepet a nekrológhoz, kaszálgatom emlékeimet, s az elhanyagolt fűszálak, bogáncskórók, magoncok mind méltó főhajtással búcsúznak Utassy Dzsótól (ahogyan őt barátai szólították), tudván, hogy közülük való tért vissza abba a földbe, amelyre ők is pihenni hajlanak. Növények hekatombája fölött elmélkedem, és arra jutok, hogy nagy disznóság, amit éppen művelni készülök.

Nekrológot írni, irodalmi halottat nyilvánosan elgyászolni ugyanis tisztességtelen dolog, mi több, az egész irodalom már eleve piszkos üzelmek halma, a túlélők nyereszkedése, diadalmas csatakiáltozása. Camus besöpri a Nobel-díjat egy írásban elkövetett, közömbös gyilkosságért, Dosztojevszkij nagyot alakít mélylélektani síkon egy csúful agyoncsapott öregasszony teteme fölött, Shakespeare halomra gyilkolt hőseiből roppant megindító emlékművet rittyent az örök szerelemnek. Író, költő addig játszik a halállal, amíg annak játékszerévé nem válik végül. Utassy József nem keveset tudott minderről, hiszen életművében csak úgy sorakoznak a sztélék, kopjafák, sírkeresztek. „*Anyámnak hősi halott a párja, / méhe szerelem hullaháza*” – örökíti meg brutális képpel háborúból vissza nem tért édesapja emlékét. Tragikusan korán, húszévesen elhunyt Jóska fiát lázadó Krisztus-figurává lényegíti át, amint éppen pogány tiltakozást intéz a Fiút ok nélkül feláldozó Atyához. Viaskodik a költő életéhszomjával, betegséggel, vérvesztéssel, vérei vesztésével; kései mamaversei is összehajolnak a Teremtésünk rendje ellen protestáló, szilaj, korábbi gyászszövegekkel: „*Jaj, mama, szépem, mit kell megérem, / fakulsz a földdel, mérgülsz az éggel!*”

Mérhetetlen fájdalmak buggyannak ki hóforrásként emitt is, amott is az Utassy-versek szóközeiből, ám a lírikus a „*ha már fáj a sorsa: / nagyon szépen fájjon*” önmagához intézett felszólítását véres-komolyan véve minden szemé-

lyes, metafizikus vagy történelmi veszteségből képek, ritmusok, rímek tűzijátékát bontja ki. Íme egy rá jellemző, kölykös hasonlat első kötetéből: „*Szeleburdi szülvafákon / két csillaggá robbant rügyek*”. És íme egy a hosszas szenvedés hitelesítette, legutóbbi versek közül: „*Verebekkel tollaslabdázna a fák*.” Olyan világot hagyott ránk, ahol minden sarokban felüti fejét egy-egy hűvös virág, valamely szürrealis poétikai hasznosság. A gyermekkori Nyilas Misi-pakkból elorzott kolbász „*hatalmas számárpöcsként mered ki Vörös né szájából*”, a szerelmes „*nagy, tudóformájú felleget liheg*” kedvese erkélye alatt, szájunkban „*a hold mennyei savanyúcukor*”, az asszonyoknak „*csillagokkal nyílik a combja*”, és mindannyian félve tapodunk a „*krumplival aláaknázott földeken*”, miközben lebegő táncha fognak inflálódo vilá-gunk „*millpengő-pillangói*”. Világ és nyelv önála egymást nemzi szüntelen születéssel, és ennek a burjánzásnak nem vethet véget holmi élettrajzi halál. Ahogy a kaszálás groteszk, számárkórós-vadrózsaindás-ördögszekeres tömegsírhalmain is mindig átböki lándzsáit hegyesen a hajtások újabb nemzedéke.

Vásott költészet ez, dalnokunk nótákat zeng a javából, ám eközben gitárhoz-kobozhoz növesztett körmével minduntalan kapargálja is a líra felfeslési vonalait, kikukkant a hézagokon, és nem állja meg, hogy a játék kereteit szétfe-szegetve fityiszt ne mutasson az olvasónak, való világunk szereplőinek: „*Te az időnek dolgozol, / én az időtlenségnek. / Te asztalomra bort hozol, / s én dalba írlak téged*”. Lefogadom, hogy Dzsó most is ott bújócskázik a vesszor-rácsok között, és szikrázó szemmel valami dévaj szójátékon tör a fejét. Olyanon, amilyen az egyetlen sornyi RÖGESZMÉ-ben kunkorodik ki a földből: „*Rög esz meg*.” Akármilyen „*nagyot ásít érte a temető*”, a vérbeli dalnok játékos szellemén nem fog az idő vasfoga. „*Megöregedtem. / Nekem már Isten is / előre köszön*” – veti papírra gunyos-ros méltósággal.

Utassy József szülei nemzedéktársa, harcostársa, a Kilencek költőcsoport véd- és dacszövetségének meghatározó egyénisége volt. Szenvedélyesen vitá-zó kompániát alkottak ők, máig emlékszem a focizós-bográcsozós, Duna-parti partikra, a sikondai alkotóház vendéglőjében vagy egyik-másik költő lakásán zajló összejövetelekre, vidéki haknikra, arra, hogy költőgyerekekkel vívtam csatáimat műanyag teherautók és építőkockák birtoklásáért. Dzsó személyével viszonylag korán szorosabb ösmeretségbe kerültem: édesanyám még Gábor Áron utcai lakásunkban telefonon próbálta meggyőzni valamiről Utassyt, és mikor letette a kagylót, ámulva hallotta, hogy én a szomszéd szobában ege-zécírozotatom termetes plüssmackómat: Dzsó, üljél szépen, Dzsó, egyél szépen, Dzsó, fogadj szót nekem! Ez az érzés elkísér a mai napig – mintha még mindig itt lenne mellettem valaki, egy jóforma, irodalmi mackó, akit mondjuk Dzsónak szólíthatok, és neki köszönhető, hogy például egyetemi előadásaim során a szakállába kapaszkodva, pofonegyszerűen magyarázhatok el valamit a költészet mélyebb titkaiból, akár egy ilyen varázsigével: „*gyöngybaglyasodva lesem a nulla holdat*”.

Kaszával a vállamon hazafelé ballagok, szembejön velem egy helybeli, ke-délyes alkoholista tag, és nevetve megszólít: „ha kicsit sötétebb lenne, beillenél halálnak”. Elgondolkodom a költészet titokzatos munkáján: neki aztán tény-leg fogalma sem lehetett sem Utassy Józsefről, sem arról, hogy gondolatban éppen neki írok nekrológot, neki mondok istenhozzátot.

Lackfi János

HALOTTUNK, BODOR BÉLA

1954–2010

Sok vagy kevés 56-57 évet élni? Kétségbeejtően kevés, ha Bodor Béla tehetőségét és felkészültségét, sok, ha könyvei, írásai számát nézzük. Dzsesszenész, grafikus, költő, regényíró, drámaszerző és esszéista-irodalomtörténész. Ha nevét beütjük a keresőbe, figyelmesen néz a szemünkbe, mint egy orvosprofesszor, mintha kérdezni akarna valamit. Hogy – hivatásos gyógyítóként – szembesítsen bajaink életformánkban rejlő okaival. Valóban úgy van-e – ahogyan a felesége írta és mondta –, hogy két hetet kért még az orvosától monográfiája befejezéséhez? Szégyellem magam, ha rám áldozta volna utolsó két hetét. Büszke vagyok rá, ha így igaz. Olyan ember volt, aki mindig maga elé enged másokat, mondta még a felesége.

Gyerekkorom egyik társasjátéka volt az emberek összepárosítása a *hasznaló hasznalónak örül* elv alapján. Szerettem (volna) felforgató elképzelésemet érvényesíteni, a bosnyák férfi mellé a tiroli öltözékes fiút állítani, és nem, ahogyan kellett volna, a bosnyák férfhoz bosnyák nőt, a cukrászsegéd mellé cukrászkisasszonyt. Kevés olyan irodalmár van, akinek alkata egy képzeletbeli kirakós kártyajátékon az enyém párja lehetne. Rejtély, hogy a nálam egy nemzedéknyivel fiatalabb, más élettapasztalattal rendelkező, más habitusú, sokat publikáló Bodor Béla milyen intelligencia révén érezhette otthon magát az életben, amelynek szűk kereteiben feszengtem/feszengek én magam. Amelybe – neki mégis elhiszem – beilleszthető vagyok, holott rettegek minden besorolástól. Valószínűleg azért fogadom el kategóriáit, mert választott szerzőinek tágas lakhelyet készít. Belelátott a szövegekbe és írói szándékokba. Tavalyelőtt vele ültem a Múcsarnokban, a *Parnasszus* irodalmi estjén, a szereplők között. Akkor már halálos beteg volt, ijesztően sovány, a bőre viaszosan sápadt. Szívemben vettem volna, ha ő beszél helyettem. Jobban szereti, amit írok, mint én, gondoltam hálásan és elveszetten.

„*Buzgón töltögette saját vérét idegen szellemekbe*” – jellemezte a műfordító halálára írott versében önmagát a hatalmas műfordítói életművel rendelkező Kálnoky László, akinek költői erejét csak időskorára ismerte el az irodalmi al- és remélhetőleg – túlvilág. Ez utóbbi hely nagyjai között például Nemes Nagy Ágnes. Jól emlékszem Kálnoky költői teljesítményével kapcsolatos hajdani kétkedő véleményére. A szakma és az igazi közönség, későn ugyan, de elragadtatottan fülelt mégis Kálnoky máséval össze nem téveszthető, hibátlan költői hangjára.

Bodor Béla egyedül a műfordítás irodalmi műfaját nem művelte, minden egyebet igen. Első díjat kapott vers- és regénykategóriában, helyezést ért el a *Holmi* novella- és kritikapályázatán. A sors kegyeltje volt a szerző, akinek könyvét, pályáját ő elemezte. Szerencsések a régi magyar regény nagyjai és elfeledettjei, akiket kiváló tanulmánykötetbe fölvelt. És boldogok lehetnek a kortárs avantgárd írók, akik bekerültek másik irodalomtörténetileg fontos művébe.

Szerencsés voltam, még akkor is, amikor bírált. Sasszemét nem kerülték el a hene mondatok. Emlékszem, mennyire bántott, hogy egyik novellám ügyetlen (borzasztó, kétségbeejtő) kezdő mondatát szép írásában megismételte. Valóban nem tudtam zöld ágra vergődni a kezdő mondatnál, és tény, hogy a végén elfelejtettem kijavítani a hibát. Ő tette meg. Nem mentegethettem magam azzal, hogy (más) kritikusok szépírói kudarcukat verik le a szerzőn. Ő, ha kudarcot vallott volna bármiben, akkor sem tette volna meg. Továbbá sosem vakította, nyomasztotta olvasóját elképesztő tudásával. Tárgyánál, a vizsgált műnél maradt. Nyitott volt a szűk horizontú hazai kritikai irodalomban.

Amikor értesültem róla, hogy esszéketemről készít recenziót a *Holminak*, megrémültem (sosem leplezte a hagyományos hittel és vallással kapcsolatos kétségeit). A kritikusok közül tőle tudtam meg mégis a legtöbbet könyvemről és sokat önmagamról. Ha komor színben festem a világot, eszembe jut, amit zárójelbe téve fontosnak tartott megemlíteni a kritikában: („a szerző soha életében nem írt le egyetlen sort sem, ami minden keserűsége ellenére ne sugározta volna az életbe vetett reményt”). Ha így nézem, ez érdem, ha úgy, gyávaság. Ebben az utóbbi esetben sincs azonban – egyelőre – más lehetőségem.

Szeretném hinni, hogy nem nagy ügy meghalni. Hogy nincs éles határ élet és halál között. Hogy létezésünk folytatódik – nemcsak magasabb szférában, de a tovább élők gesztusaiban is, az általunk annyira szeretett magyar nyelvben. A később jövők szövegeiben és gondolataiban, akiknek – akarva-akaratlanul – felmenői lettünk. Ha – mindannyiunk őstét, Vörösmartyt idézve – Bodor Béla műveiben *leírva áll a rettentő tanulság*, az csak az élet ajándékainak és csapásainak hasznára vonatkozhat. Készségesen simultak hozzá a szavak, megmártózhatott a szavak végtelen kombinációinak lehetőségében, és elnyújtózhat a beszédet tagoló csöndben.

Vezére bensőjéből vezérelte. Bizonyítékként álljon itt a gyászjelentésén szereplő, József Attilát idéző, sötét, bátor palimpszesztje: „*Ki ismer engem és szeret, / temesse ezt a versemet / zsigerek, csont és bőr alá, / előbb, mint jövőnk mondaná; // s ha elméjében feldereng / az eszméletlen szürke csend, // akkor ássa ki, mint az eb, / rágja szét, és ne értse meg.*”

Takács Zsuzsa

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelenik meg

nka

Nemzeti Kulturális Alap